

УДК УДК: 37.091.3:82.161.2.09 Стефаник
DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.3.2024.04>

Василь Шуляр,
ORCID iD 0000-0001-8643-0105
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії й методики мовно-
літературної та художньо-естетичної освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
vasyl.shuliar@toippro.mk.ua

НАЦІОНЕЗЛАМНИЙ ВАСИЛЬ СТЕФАНИК: ОСМИСЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

Стаття перша

У статті автор уперше розкрив філософію життя і творчості Василя Стефаника як націонезламної особистості за його творами, епістолярієм та літературно-критичними розвідками вчених про митця слова. Письменник постає за юнгівськими праобразами як «феномен духу», «старий мудрець», «дух борця», «мова як буття», «буття власного народу», «самостійна Україна як буття», «має бути Україна» тощо. Уперше розроблено низку авторських методологічних логіко-семіотичних моделей.

На основі життєвих і творчих фактів спадщини письменника та тексту новели «Дід Гриць» витлумачено образи / архетипи відповідно до вище названих методологічних моделей, що розроблені за фундаментальними працями вчених (Мартін Гайдеггер, Карл Юнг, Віктор Франкл, Володимир Великочий, Іван Монолатій, Ольга Деркачова, Микола Зеров, В'ячеслав Липинський, Валентина Москаленко, Назір Хамітов, Степан Хороб та ін.). Розкрито архетип / образ «Україна має бути» як універсальну модель «людини / поведінки / особистості», що описані в текстах письменника. Об'єднувальними для літературних персонажів Василя Стефаника стали аксіоми: «дух, наука, думка, воля» (за Іваном Франком) та алгоритм дій з утілення в життя омріяної ідеї соборності України.

Означена проблема «націонезламності Василя Стефаника» матиме своє логічне продовження в низці статей.

Ключові слова: архетип «Україна має бути»; Василь Стефаник «Дід Гриць»; інтелегентний читач; націонезламний; філософія життя.

© Шуляр В. І., 2024

Постановка проблеми.

У час війни надзвичайно важливо доносити до учнівської молоді постаті істинних українців, патріотів, націонезламних у своїй позиції та діях. Зразки поведінкової моделі письменника та літературних персонажів учитель має демонструвати й умотивовувати сучасників до свого вибору на користь держави. Актуальність означеного на часі. Творчість В. Стефаника досліджували різні науковці. Домінувальний жанр

письменника виокремлювала О. Д. Гнідан; спробу вирізнити базові концепти творів митця слова зробили В. В. Білобровець, Р. М. Галуйко, Я. І. Гарасим, Л. М. Кіліченко, Т. О. Лях; націокомпонент у житті і творчості В. Стефаника стали предметом дослідження В. С. Великочого, О. С. Деркачової, В. А. Костащука, І. С. Монолатія. Цілісну модель націонезламності постаті письменника і його літературних персонажів недостатньо представлено в методиці

навчання літератури.

Мета статті – розкрити філософію життя Василя Стефаника та його літературних персонажів. **Завдання** розвідки – з’ясувати складники поведінкової моделі життя Василя Стефаника; проаналізувати низку публікацій із проєкцією громадянської позиції письменника; запропонувати вчителям логіко-семіотичні моделі філософії життя письменника як орієнтири для сучасних школярів щодо осягнення його постаті; розробити низку моделей: ціннісно-етичну поведінкову модель життя і діяльності Василя Стефаника; модель інтелегентного читача в новій системі літературної освіти; модель виявлення «самоти / самотності / усамітнення» літературних героїв за новелами Василя Стефаника для учнів-читачів; розкрити архетип / образ «Україна має бути» як універсальну модель «людини / поведінки / особистості», що оприявлені в текстах письменника.

Виклад основного матеріалу

Письменник Василь Стефаник один із тих, хто малою формою вражає читачів. Це поезії у прозі, образочки, новелки / новели, оповідання, нариси. По-різному жанровий набір визначав і сам письменник. Сучасні критики додають: новела-монолог, новела-оповідь (Гнідан О. Д., 1991).

Свою письменницьку манеру він визначив у листі до «Літературно-наукового вісника» від 11 березня 1898 р.: «Будовою своєю вони, мої оповідання, не кривдять естетики і штуки (*мистецтва* – прим. В. Ш.)». «Душевна організація» (за Іваном Франком) малої прози Василя Стефаника містить «горизонт буття» людського, сповненого певною духовністю. В. С. Стефаник власне разом зі своїми літературними героями, які здебільшого мають реальних прототипів, проходить шлях духовного самозаглиблення. Низка художніх образів / архетипів, цінностей й етичних норм, які наявні в новелах Василя Стефаника, узгоджуються з юнгівськими праобразами: «феномен духу», «мудреця старого», «дух борця», «мова як буття», «буття власного народу», «гармонія», «дух часу», «рід як буття», «сонце / роса / поле як основа людського буття», «самотність / відчай / байдужість як

негативістська природа людського існування»; «сподівання на світле майбутнє / віра в нього / надія на нього»; «феномен талановитого бесідника»; «страх перед життям / безстрашність перед смертю»; «самостійна Україна як буття»; «має бути Україна» (за Білобровець В., 1993; Галуйко Р. М., 2021; Гарасим Я., 2008; Юнгом К.-Г., 2014; Гнідан О. Д., 1991; Кіліченко Л. М., 1993; Лях Т. О., 2022; Шулярем В. І., 2022).

Звертаємо окрему увагу читачів на видання «(Не)сподіваний Стефаник» (Великочий В. С., Монолатій І. С., Деркачова О. С.). Тріадна стратегія репрезентації постаті Василя Стефаника є фундаментальною. Науковці по-новому підійшли до з’ясування творчого набутку митця слова. Окрім аналізування письменницького спадку, розкрито його роль щодо «суспільно-політичної діяльності, культурно-національної та громадської роботи на ниві українства», виокремив Степан Хороб у передмові до видання (Великочий В. С., Монолатій І. С., Деркачова О. С., 2022, с. 5). Студійний допис В. С. Великочого вибудовано на межі (фронтирі) біографістики і психоісторії. Такий підхід – спроба висвітлення діяльності Василя Стефаника не стільки як його участі в політиці, скільки як можливість / участь / відстоювання «здобуття й утвердження української державності на західноукраїнських землях» (Великочий В. С., Монолатій І. С., Деркачова О. С., 2022, с. 9). Аналітичну студію вченого розпочато мотто В. А. Костащука: «І Стефаник не дався. Далі лишився сам собою – спостерігачем, викривачем і оборонцем» (Костащук В. А., 1968, с. 161). Наведене твердження розкриває психологічний портрет В. Стефаника. Історики / політики по-різному оцінюють політичну активність та діяльність Василя Стефаника. Нам важливо увійти у психологічний стан активіста-політика Стефаника. Наведемо декілька фактів за книгою В. А. Костащука «Розпад імперії, жовтень 1918 року. «Галицький переворот» і війна між урядом Пілсудського та ЗУНР». Низка пригод очікує Стефаника. Під кулями і вуличними боями Василь Стефаник 10 листопада повертається до Русова. Щиро й точно

В. А. Костащук передає психологічний портрет, у якому відбито ціннісно-етичну поведінкову модель Василя Стефаника: «Нові умови збільшили неспокій Стефаника. Він був надзвичайно нервовий, мало говорив, дуже часто лаяв нових представників влади у Снятині. Далі залишається оборонцем покривджених. Але тепер, крім українців, на вулиці його атакують своїми проханнями поляки та євреї. Стефаник не відмовляє нікому – тут заспокоює, там собі записує або негайно полагоджує справу» (Костащук В. А., 1968, с. 161).

Опікується Василь Стефаник тими, кого «життя і багатії викинули з числа порядних і працюючих». Серед них опинилися цигани і «побиті горем» селяни. У цій ситуації Стефаник є Людиною і мудрим Політиком. Намагається на своєму рівні розв'язати проблеми селянства та інших мешканців. Його будинок став притулком для немічних і хворих (хоч письменник не був лікарем), для ошуканих і скривджених (хоч не був адвокатом). Усе робив / допомагав / підтримував щиро, кожну історію пропускав крізь себе. А вони це й цінували в Ньому. Вражаючою є історія прихистку п'ятнадцятирічного юнака, який знав лише, що кличуть його Михайлом. Сте-

фаник переймається його долею. Намагається не тільки віднайти йому роботу, а й родину, прихисток. Пише листи, звертається до небайдужих. І його активність увінчалась успіхом і для нього, і для Михайла. На Косівщині, в одному із сіл знайшов далеких родичів, відновив його прізвище і «... належну йому «пайку» поля» (Костащук В. А., 1968, с. 163–164). Ці ситуації В. А. Костащук резюмує так: селяни і прихистчені працюють у нього чесно, бо «знають, що він не зробить їм кривди, загляне в їх душу і людську гідність їм поверне. Під час їхньої праці знайде хвилину й поговорить з ними так, як ніхто до них не говорив, хіба рідна мати, як вони перші кроки по землі робили» (Костащук В. А., 1968, с. 163).

Правдива діяльність. Щирі слова втіхи. Уболівання кожним. Рани і болі селян. Усе це виснажувало письменника, але й додавало емоцій і вражень, щоб так точно і лаконічно виписувати портрети / сцени / картини своїх майбутніх героїв / героїнь в автобіографічних творах.

Описане вище можемо подати логіко-семіотичною моделлю, що репрезентує ціннісно-етичну поведінкову модель життя й діяльності Василя Стефаника (рис. 1):

Рис. 1. Ціннісно-етична поведінкова модель Василя Стефаника

Джерело: авторський варіант моделі за ідеями Василя Костащука, Володимира Великочого

Запропонована модель може бути основою, стратегією для розуміння постаті Василя Стефаника як громадського діяча. Його політична активність була різною. Він проходив шлях «спостерігача, викривача й оборонця» (за В. Костащуком). Історіографи наводять до кожної позиції факти, які засвідчують різні рівні політичної активності Стефаника. Дослідження вчених, епістолярій письменника переконують: усе, що він робив, помножене на щире вболівання за долю села, селянства, сільської інтелігенції та України. Коли його питали про новини, Стефаник із боєм говорив: «Це не та Україна, яку я довгими роками мріяв побачити» (Костащук В. А., 1968, с. 161). Вектор читацької діяльності, вибудований ліворуч, старшокласники можуть проілюструвати прикладами, які засвідчать різну політичну й громадянську позицію письменника. Важливо, щоби спрацював вектор, вибудований праворуч. Апелюючи до фактів дослідників, спогадів і листів самого Стефаника, демонструємо його громадянську позицію та рівень її активності. Це дасть змогу зрозуміти і прочитати підтексти, які закладені митцем у його творах. Як би Стефаник не діяв у тій чи іншій ситуації, він «далі залишався сам собою» (Костащук В. А., 1968, с. 161). Продуктом співпраці учнів-читачів з історіографічними текстами / джерелами, епістолярієм Стефаника, художніми творами автора можуть бути повідомлення, виступи під час практичних занять, конференцій, читацьких диспутів, дослідницькі роботи в МАН тощо.

Постать і творчість Василя Стефаника Іван Монолатій у вже названому виданні розглядає через «призму взаємодії літератури та ідеології і/або політики» (Великочий В. С., Монолатій І. С., Деркачова О. С., 2022, с. 47). Погоджуємося з авторами, які, аналізуючи листи В'ячеслава Липинського, стверджують, що «... кожен, хто користується словом задля реалізації своїх бажань, наприклад, письменник, апріорі – «невойовник»» (Великочий В. С., Монолатій І. С., Деркачова О. С., 2022, с. 48). Роль письменника і його місія під час війни

або/і в «організації перемоги для армії» (за В. Липинським) визначена різними рівнями. У воєнний час затребуваними будуть усі, але найбільше люди «діла» (*військової справи – наша примітка*), люди «руху» та менше люди «слова» (*письменники – прим. наша*). Іван Монолатій аналізує з політичної позиції новелу Василя Стефаника «Давнина». У тексті «отілеснено» тріаду персонажів Стефаника: дід Дмитро, баба Дмитриха і дяк Базьо. Автор зреалізував їх засобами пам'яті про минуле. Сама назва засвідчує це і має глибокий підтекст. Автор вивів образи-типи: «продуцент-войовник» (дід Дмитро) і «непродуцент-невойовник» (дяк Базьо) (за В'ячеславом Липинським). Може бути й компромісний варіант: взаємодія «продуцента-войовника» і «непродуцента-невойовника» (згідно з теорією В. Липинського).

Цікавим у контексті вище означеного є концепція Миколи Зерова про нове українське письменство (Зеров М. К., 1960). Започатковуючи основи нового українського письменства, Микола Зеров зазначає: «На перегоні цих 125 років значно відмінюється соціально-психічний склад українського літератора, поширюється і збагачується коло читачів, у літературний оборот втягується велика сила ідей, обдиваючись на виборі сюжетів і дійових осіб, позначаючись на методах і засобах художнього пізнання. Письменники ставлять перед собою все ширші і ширші завдання, а залежно від них розвивають і збагачують літературну мову ...» (Зеров М. К., 1960, с. 19) (*виділення наші*). Орислава Бриська доходить висновку, що враховуватиме в розумінні нової стратегії в організації літературної освіти та формуванні сучасного читача, інтелігентного читача, читача як Я-Людина Культури. Вона визначила критерії зародження Нової української літератури за Миколою Зеровим: «1. Продуцент і споживач національної літератури – соціально-історична складова. 2. Мовний стиль. 3. Жанр літературного твору» (Бриська О. Я., 2016, с. 195).

Вибудовуючи складники Нової укра-

їнської літератури, Микола Зеров запропонував тріаду принципів: «а) переосмислення значення національної літературної спадщини та ґрунтовне вивчення її кращих зразків; б) якісне освоєння найкращих зразків світової літератури; в) удосконалення літературної техніки» (Зеров М. К., 1943). Саме ці принципи визначили поступ і розвиток Нової української літератури.

Екстраполюючи (поширюючи / адаптуючи) вище назване в ноометодику / ноотехнологію організації шкільної літературної освіти, маємо визначити її стратегії і стратегеми.

У ході побудови / оновлення системи шкільної літературної освіти та формування нового типу читача важливо врахувати ноосферно-екологічну стратегію. Її складники автор описав у низці публікацій (Шуляр В. І., 2022; 2024). Результатом використання цієї стратегії є формування інтелігентних націозорієнтованих учнів-читачів, Я-Особистість, Людини Культури. Такі учні-читачі мають сповідувати націо-

нальну ідею, вибудовувати ціннісно-етичну поведінкову модель, бути патріотами своєї країни, жити в гармонії з природою та самим-собою, займати активну громадянську позицію, не порушуючи вищі духовні закони та норми. Цьому сприятимуть літературні твори, художньо-документальні, історіографічні тексти, літературно-критичні праці, культурологічні матеріали та медіатексти. У теорії В'ячеслава Липинського (лист «Про роль письменника-публіциста в процесі національної творчості») визначено опосередковані вимоги до письменника (*і не тільки – прим. наша*) у стані «організації перемоги для армії» та типи людей, які живуть / діють під час воєнних дій: «... людей діла, людей руху, ... людей слова ...» (Липинський В. К., 1926, с. 114). Можемо запропонувати варіант моделі сучасного інтелігентного націозорієтованого читача в новій стратегії розвитку літератури та ноометодики / ноотехнології в системі літературної освіти:

Рис. 2. Модель інтелігентного націозорієтованого читача в новій системі літературної освіти

Джерело: авторський варіант моделі за ідеями Миколи Зерова, В'ячеслава Липинського, Ориси Бриської

Важливо в системі літературної освіти та переосмисленні ролі письменника-продуцента мати такі тексти, які формуватимуть освітньо-культурологічний простір для появи нового типу читача / глядача / слухача як Людини Культури. Читач-споживач (консумент) має бути підготовленим до сприйняття нової літератури. Ця література зможе демонструвати / напрацьовувати зразки високоякісних вершинних текстів. Саме вони мають увести читачів у світ «високого мистецтва», показати їм можливі варіанти ціннісно-етичних поведінкових моделей через зміст, дії та вчинки літературних персонажів, закладені смисли / сенси / контексти. Завдання вчителя літератури – вибудувати систему методів і засобів художнього пізнання світу (за Миколою Зеровим) через низку відібраних сюжетів і дійових осіб. У такий спосіб можемо конструювати в системі літературних занять ситуації, які наближені до реальних подій / життєвих проблем / різноформатного набору цінностей. Тут важливо озброїти кожного читача прийомами аналізу / тлумачення / інтерпретування художніх творів. Надзавдання – поставити їх у ситуацію вибору / прийняття рішення / персональної відповідальності. І все це має бути рівень формування читача-редуцента, який готовий до самовдосконалення «самого-себе». Він вноситиме корективи, оптимально вибудовуватиме свою ціннісно-етичну поведінкову модель, яка узгоджуватиметься з вищими духовними законами і нормами. Продуктом діалогової співпраці суб'єктів нової літературної освіти є інтелігентний читач, Я-Особистість, яка живе й активно діє в гармонії із «самим-собою», соціумом, природою. Це буде діяльнісний громадянин, активний учасник суспільних або/й особистісних подій, здатний демонструвати не на словах, а в активностях свою життєву / громадянську / людську позицію.

Труднощі всіх суб'єктів творення нової літератури і ноометодики / ноотехнології за законами «мудрості / розуму / екологічності слова і тексту» попереду, але нині в умовах війни конче необхідне для майбутнього України і всього українсько-

го. Покликаючись на актуальну і нині позицію Миколи Зерова та аксіоми Валер'яна Липинського, маємо розуміти, що сучасні учні-читачі зовсім інші, завтрашні повоєнні школярі будуть жити і діяти за іншими ціннісними нормами, а розвиток інформаційних технологій і поява штучного інтелекту вплинули на світосприйняття і його відтворення у своїх читацьких продуктах. Ось ці та інші надскладні питання «болюче мусять ставати перед совістю кожного, хто хоче чесно служити с л о в о м (*розрядка М.З. – прим. наша*) спільному д і л у, хто хоче словом «р о б и т и», хто тільки словом може брати участь в процесі дійсної, реальної громадянської творчості» (Зеров М. К., 1960, с. 114).

Розмисли про стратегію літературної освіти та вивчення новел Василя Стефаника узгоджуються з імперативами Івана Монолатія, суголосні з твердженням Миколи Зерова в дискусії з Олександром Дорошкевичем: «Ми повинні засвоїти найвищу культуру нашого часу не тільки в її останніх вислідах, але і в її о с н о в а х, бо без розуміння основи ми залишимося «вічними учнями», тобто такими, які ніколи не можуть із учителями порівнятись. І потім двічі повторюю старовинне, але і в наших умовах доречне: *ad fontes!*» (Зеров М. К., 1943, с. 267). (**ad fontes* – латинський вислів – «до джерел», використовувався як девіз ренесансних гуманістів).

Ренесансний період на часі. Звернутися до джерел – *ad fontes* необхідно нині, щоб вибудувати майбутнє з урахуванням розвитку світу / суспільства / науки. Як ніколи від позиції кожного залежатиме це майбутнє. У всі можливі рупори маємо говорити / кричати, щоб зберегти українське в Україні. Зважаючи на позицію і совість, збуджуймо громадянську думку, діймо засобами літератури та текстами, які запропоновано в цій книзі або/й створені в різних національних літературах: Стефанік – Україна, Лакснесс – Ісландія, щоб мати СВОЮ ДЕРЖАВУ.

*Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,*

*Хоч диким криком збуджує громаду
І правду й щирість відкрива, як новість.*

Іван Франко

Засадничою для нашого дослідження в осмисленні творчості Василя Стефаника є праця Ольги Деркачової «Номо solitarius у Locus horridus» (Великочий В. С., Монолатій І. С., Деркачова О. С., 2022, с. 67–97). Аналіз новел Стефаника дослідниця сконцентрувала навколо «людини самотньої», «місця страху», «старості та хвороби» в контексті самотності. Напрацьоване може бути методологічною основою для дослідження низки новел Василя Стефаника. Авторка зосередилася на новелах письменника першого періоду (1897–1901).

Під час аналізу Ольга Деркачова підкреслила: «Самотність та страх нерідко керуватимуть героями новел Василя Стефаника. Вони боятимуться тиші в порожній хаті, смерті своєї та близьких, голоду, боятимуться втратити своє право на власний простір та національну ідентичність, боятимуться злиднів та чинитимуть опір ворогам» (Великочий В. С., Монолатій І. С., Деркачова О. С., 2022, с. 70). Ви-

явлене перегукується із психологічним станом сучасників. Українці переживають окупацію, примусову депортацію (читаймо викрадення), перебування в полоні; живуть під обстрілами та в умовах страти / вбивства рідних і близьких / зачасту й позбавлення свого простору (помешкання), відчувають небезпеку втрати свого громадянства ... Перелік цих станів можна продовжувати. Сконцентруємося на методології дослідження новел Стефаника за концептом «самотність», що запропонувала дослідниця, та вибудуємо методичну модель для подальших досліджень текстів новеліста.

Для реалізації означеного покликатимемося на праці, що використала у своєму дослідженні Ольга Деркачова (твердження дослідниця подала в довільній формі (1–2)), ми – на першоджерела (3–6), які вміщуємо в додатку.

Методичну модель осягнення змісту / сенсів / смислів новел Стефаника та зокрема новели «Дід Гриць» учитель може здійснювати за складниками, що виписані за філософією тріадності логіко-семіотичною моделлю (рис. 3):

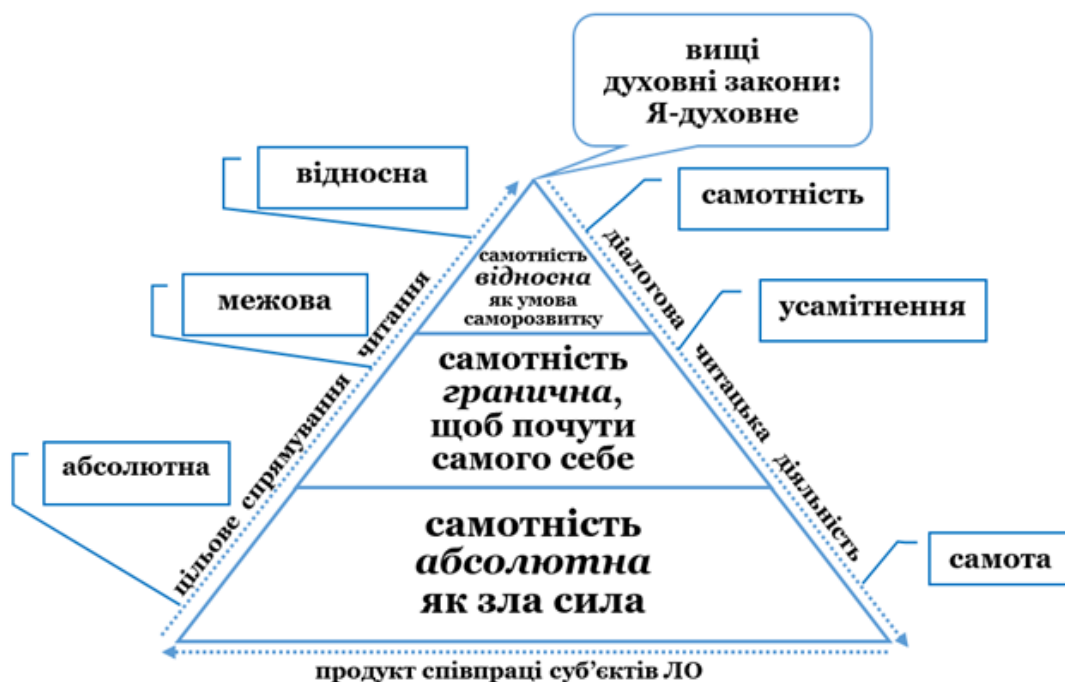

Рис. 3. Модель виявлення «самоти / самотності / усамітнення» літературних героїв для учнів-читачів

Джерело: авторський варіант моделі за ідеями Еріха Фромма, Хосе Ортеги-і-Гассета, Вівека Мурті, Назіпа Хамітова, Степана Хороба, Ольги Деркачової, Валентини Москаленко

Досліджувати зміст новел В. Стефаніка учні-читачі можуть за складниками, що закладені логіко-семіотичною моделлю. Учителю літератури відбирає картини / сцени / ситуації. Школярі визначають поведінкову модель літературних персонажів. Відбирають аргументи / концепти / образи, через які передано ті чи інші психологічні стани, прочитують підтексти та роблять висновки.

В однойменній новелі дід Гриць має сім'ю, побратимів, односельців. Свято сповідуючи свою громадянську позицію, його рідні й однодумці по-різному ставляться до нього. Реалізація і втілення своїх переконань у житті призводить до драматичних / трагічних ситуацій. Головний герой потрапляє у невідворотні ситуації, ситуації безвихідності: загибель дітей / унуків; примусове повернення з кордону; аскетичне проживання в хліву; втрата слуху; ігнорування від його односельців; прихована зрада побратимів; невпевненість у продовженні розпочатої справи через вік найменшого внука ... Низка ситуацій призводить до того, що дід Гриць лишається самотнім. І це відбувається в рідній хаті, серед односельчан і побратимів. Розчакненість і розтерзаність долі головного героя спустошує його, але не зневірюється він у своїх політичних поглядах, громадянській позиції. Свідченням цього є низка художніх деталей, які автор подає в експозиційно-прологі («зелена галузка», «невеликий внук») та у розв'язці-епілозі новели («заграти на сопілку», «напитися молока», «жартував їдко», «убрався в білу сорочку», «засвітив свічку»). Підтексти цих деталей маємо трактувати разом зі старшокласниками (далі по тексту є наші варіанти – прим. В. Ш.). Вони є надзначущими, щоб зробити висновок, до якого складника моделі «самотності» належить образ Мудрого Старця.

Остання сцена розв'язки новели засвідчує, що дід Гриць долає свої труднощі з вірою і любов'ю до рідних, села, України. Пошук однодумців додавав йому сил. Тож і ритуальний набір прогнозованого відхо-

ду у вічність наповнений оптимістичними образами-деталлями. Усамітнення діда Гриця є межовим / пограничним: він бачив шлях до утвердження національної ідеї, мав спільників, проходив шлях розвитку / саморозвитку, беручи участь у засіданнях віче, через спілкування з Іваном Франком і побратимами. І його відхід відбувається практично в усамітненні, коли поруч лише малий внучок, на якого в діда жевріє надія. А решту – портрети-образи – він хоче забрати з собою. Дід Гриць не втратив свого духовного обличчя.

Зупинимося на деяких архетипах / образах із творчості Василя Стефаніка. Образи (архетипи) розглядатимемо як універсальну модель «людини / поведінки / особистості», що були оприявлені в текстах письменника.

Стефанік різьбив свій «світ, як камінь». Його герої, «як криця», витривалі і міцні, налаштовані на досягнення / зміну свого становища, або зневірені / одинокі й бажають якнайшвидше прийняти смерть. Для багатьох героїв, як і для самого письменника, національна ідея була важлива. Це відбито в новелі «Вовчиця». Зяті різних національностей важко вживалися під одним дахом. Завершувалось їхнє співіснування драками та побоями своїх дружин: «і серед шаленого крику і бійки не раз падали на землю Вільгельм, або Микола, або Ленін» (Стефанік В. С., 1997, с. 195). Тоді «моя приятелька» ховала їх до пазухи; залишивши хату по війні, у ній вживалися поруч «мати Божа» і царі, революціонери і поети. Ми зазначали, що в новелах Стефаніка багато автобіографічних фактів. Василь Стефанік був прихильником цивілізованої європейської моделі вирішення національного питання. Тож в оселі «вовчиці» вживалися всі, окрім дітей.

На формування світогляду письменника мав вплив Іван Франко. Стефанік був «симпатиком соціалізму». Сутність Франкового соціалізму: орієнтація на молодь, селянина, сільську інтелігенцію. Саме вони здатні до побудови суспільства рівних можливостей, суспільства загальнолюд-

ських цінностей. Усе це стане можливим за умов здобуття української державності. Образ «має бути Україна» відбито в новелі «Дід Гриць». Він усі надії покладав уже не стільки на дітей. Більшість згинула за національну ідею. Він вірить в онука / онуків. Він вірить Франку і говорить його устами, як «талановитий народний бесідник» (Кіліченко Л., 1993, с. 4), пропагандист, який упродовж усього життя прагнув до ідеї вільної демократичної України. Франко перед ним із «ясним чолом, як сонце, спокійно вчить нас, бо він все знає». Франко як предтеча національного відродження і для В. Стефаніка, і для діда Грицька – світоч. Поводир. Він научав їх творити «одну коменду українську, а коменда, каже, має бути Україна» (Стефанік В. С., 1997, с. 189).

Співзвучними є новели «Марія» та «Роса». Скалічена імперською машиною, виховувала / навчала синів, щоб своїм розумом «добували мужицьке право, що пани з давен-давна закопали в палатах» (Стефанік В. С., 1997, с. 168). Для неї Шевченко (портрет від синів ревно берегла) був як образ святого. У нього та в ідею «... розкуйтеся, братайтеся», «єдиномисліє подай» ... Переконавшись в істинних намірах козаків, Марія промовила: «... мої сини вас любили ... українці ...» (Стефанік В. С., 1997, с. 171). Боротися за волю, свободу покликала їх Україна, і з ними попереду Мати Марія, бо тая Україна «хоче, щоби були всі вкупі», а старший син промовив: «... щоби ми були всі одної мислі» (Стефанік В. С., 1997, с. 172–173).

Образ «має бути Україна» пронизує новелу «Роса». Архітектоніка її подібна до тої, що в новелі «Дід Гриць». Стефанік як ювелірний майстер монологів-оповідей, монологів-роздумів вкладає в уста героїв сповідувану ідею «вільної України». Їхні роздуми хаотично пливають, інколи прибиваються до берегів України та в кожного по-своєму. Старий Лазар, на відміну від діда Грицька, не брав активної участі в досягненні відродження України. Грицько страшно цінує за це заплатив, «піславши» на смерть своїх онуків. Кожен із них наді-

ється на молоде покоління, у їхніх руках світле майбутнє. Гордо лише Лазар промовляє: «Але внуки не п'ють, не гуляють і до корчми не йдуть, а гудуть, як бджоли: Україна, Україна» (Стефанік В. С., 1997, с. 201). Хай хоч і на кістках «зацвіте наша земля»; бо дід Грицько йшов своєю дорогою, бо має «доброї, ласкавої душі в собі повну пазуху»; він як дуб, «міцно закорінований у землі, а галуз є (*пагін дерева – прим. В. Ш.*) під небесами, в школі»; у руках «мав зелену галузку» (як символ віри), а на траві біля нього сидів «невеликий внук» (як надія на молоде покоління).

Об'єднувальна аксіома «дух, наука, думка, воля» (Івана Франка) для Василя Стефаніка і його героїв – імператив, алгоритм дій за втілення в життя омріяної ідеї соборності України.

Означений архетип «має бути Україна» функціональний. Він з'являється в багатьох новелах. Шлях героїв до нього різний. Розуміння в досягненні бажаного в кожного своє. Головне – його формувальна функція в текстах, плекання істинних українців. Він є орієнтиром для літературних персонажів, які також еволюціонують, перебувають у пошуках, помиляються, зневірюються, але зі сподіваннями можуть відходити в інший світ.

Висновки:

1. Здійснено пізнання особистості В. Стефаніка насамперед за його творами: «... мистець повинен бути поясненим із його власного мистецтва» (за Карлом Юнгом), його епістолярієм та літературно-критичними розвідками вчених. Василь Стефанік асоціюється з юнгівськими праобразами: «феномен духу», «старий мудрець», «дух борця», «мова як буття», «буття власного народу», «самостійна Україна як буття», «має бути Україна» та ін.
2. Розроблено вперше низку методологічних логіко-семіотичних моделей, які зорієнтують читачів / дослідників / учителів літератури

- на осмислення творів Василя Стефаника в цілому і безпосередньо конкретних текстів. Серед моделей виокремлено такі: «Філософія життя Василя Стефаника», «Ціннісно-етична поведінкова модель Василя Стефаника», «Модель інтелегентного читача Нової української школи в системі літературної освіти», «Модель виявлення «самоти – самотності – усамітнення» літературних героїв для учнів-читачів».
3. Об'єктом вивчення стала низка новел Василя Стефаника («Марія», «Роса», «Палій», «Лист», «Суд», «Ангел», «Осінь», «Гріх»). Увагу зосереджено на життєвих і творчих фактах спадщини письменника та новелі «Дід Гриць». Тлумачення образів / архетипів реалізовано на основі названих текстів. Їх розгляд здійснювався відповідно до вище названих методологічних моделей. Останні розроблено за фундаментальними працями вчених (Мартін Гайдеггер, Карл Юнг, Віктор Франкл, Володимир Великочий, Іван Монолатій, Ольга Деркачова, Микола Зеров, В'ячеслав Липинський, Валентина Москаленко, Назіп Хамітов, Степан Хороб та ін.).
 4. Як універсальну модель «людини / поведінки / особистості», що оприятлені в текстах письменника, розкрито архетип / образ «Україна має бути». Об'єднувальними для літературних персонажів Василя Стефаника стали аксіоми: «дух, наука, думка, воля» (за Іваном Франком) та алгоритм дій із утілення в життя омріяної ідеї соборності України.
- Означена проблема «націонезламності Василя Стефаника» матиме логічне продовження в низці статей. Наступні публікації розкриватимуть філософію життя В. Стефаника, складники еволюціонування персонажів в осмисленні націотворчої поведінкової моделі за архетипом «Україні бути» під час організації читацької діалогової співпраці за художнім твором «Дід Гриць».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бриська О. Історико-літературні студії. Миколи Зерова / Орислава Ярославівна Бриська // *Studia. Ukrainica Posnaniensia*. – Poznan, 2016. – Zesz. III. С. 191–200. DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2016.4.24>.
2. Великочий В. (Не)сподіваний Стефанік / Володимир Степанович Великочий, Іван Сергійович Монолатій, Ольга Сергіївна Деркачова. – Брустури : Дискурс, 2022. – 100 с.
3. Гарасим Я. Етноестетика Василя Стефаника / Я. Герасим // *Міфологія і фольклор*. – 2008. – № 1. – С. 63–67. DOI: [http://dx.doi.org/10.30970/myf.2008.1%20\(1\).852](http://dx.doi.org/10.30970/myf.2008.1%20(1).852)
4. Гнідан О. Д. Василь Стефанік: життя і творчість / О. Д. Гнідан. – К., 1991. – 222 с.
5. Зеров М. К. До джерел. Історико-літературні та критичні статті / Микола Зеров // Українське видавництво Краків, 1943. – Львів. – 272 с.
6. Зеров М. К. Нове українське письменство. *Das neue ukrainische schrifttum* : іст. нарис / Микола Костянтинівич Зеров. – Мюнхен : Ін-т літ., вип. 1. – 1960. – 306 с.
7. Кіліченко Л. Стефаніківські читання. Вип. II / редкол. : Л. Кіліченко, В. Кононенко, О. Пилип'юк. – Івано-Франківськ, 1993. – 195 с.
8. Костащук В. А. Володар дум селянських / Василь Андрійович Костащук. – 2-ге допов. вид. – Ужгород : Карпати, 1968. – 189 с.
9. Липинський В. К. Листи до братів-хліборобів : про ідею і організацію українського монархізму : писані 1919–1926 р. / В'ячеслав Липинський. – Wien : Buchdruckerei Carl Herrmann, 1926. – 580 с.
10. Москаленко В. В. Самотність та усамітнення як виявлення різних рівнів

ієрархічної системи потреб людини / Валентина Володимирівна Москаленко // Усамітнення та самотність в житті особистості / Збірник тез за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.). – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. – 100 с. – С. 56–60.

11. Стефаник В. С. Вибрані твори / В. С. Стефаник. – К. : 1997. – 231 с.

12. Усамітнення та самотність в житті особистості / Збірник тез за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.). – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. – 100 с.

13. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-ге вид. перероб. та доп. / Назіп Віленович Хамітов. – К. : «КНТ», 2017. – 370 с.

14. Хороб С. І. Поетика конфлікту у прозі Василя Стефаника: драматизація новели чи епізод драми? / Степан Іванович Хороб // Прикарпатський вісник НТШ. Слово. – 2016. – № 2. – С. 405–422.

15. Шуляр В. І. Модель літературної компетентності учнів-читачів Нової української школи : навчально-методичний посібник / Василь Іванович Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2022. – 192 с.

16. Шуляр В. І. Ноомодель інтелігентного читача : практико-орієнтована монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : центр редакційно-видавничої діяльності МОІППО, 2024. – 176 с. – (Серія «Методика літератури, умотивована любов'ю»).

17. Юнг К.-Г. Архетип і позасвідоме / Карл Юнг. – Київ, 2014. – 400 с.

THE NATIONAL INDOMITABLE VASYL STEFANYK: UNDERSTANDING HIS LIFE AND CREATIVITY PHILOSOPHY

Article 1

Shuliar Vasyl,

*Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Theory and Methodology
of Linguistic-Literary and Artistic-Aesthetic Education,
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a, Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
vasyl.shuliar@moippo.mk.ua*

For the first time, the life and creative path philosophy of Vasyl Stefanyk as a national indomitable personality according to his works, epistolary, and literary and critical studies of scientists about the artist of the word are represented in the paper. The writer, for Jungian prototypes, appears as a «spirit phenomenon», an «old wise man», a «spirit of a fighter», a «language as the being», «the being of one's own people», an «independent Ukraine as being», and «Ukraine must be», etc.

The abovementioned prototypes orient readers / researchers / teachers of literature to understand the works of Vasyl Stefanyk in general and some texts in particular. The author of the article outlines the following models: «The value-ethical behavioural model of Vasyl Stefanyk», «The model of an intelligent reader of the New Ukrainian School within the system of literary education», and «The model of detecting «loneliness – solitude – isolation» of the characters by students as readers». The object of the presented work is a set of Vasyl Stefanyk's novellas «Mariia», «The Dew» («Rosa»), «The Arsonist» («Palii»), «The Letter» («Lyst»), «The Trial» («Sud»), «The Angel» («Anhel»), «The Autumn» («Osin»), and «The Sin» («Hrih»).

The article exposes a number of the author's methodological logic-semiotic models

for the first time. Based on life and creative facts of the writer's heritage and the text of the novella «The Old Man Hryts» («Did Hryts»), the author interprets the images / archetypes in accordance with the mentioned earlier methodological models, worked out in keeping with the fundamental scientific works of the learned (Martin Heidegger, Carl Jung, Viktor Frankl, Volodymyr Velykochyi, Ivan Monolatii, Olha Derkachova, Mykola Zerov, Viacheslav Lypynskiy, Valentyna Moskalenko, Nazip Khamitov, Stepan Khorob etc.).

The archetype/image of «Ukraine must be» as a universal model of a «man / behaviour / personality», depicted in the texts of the writer, has been disclosed. The unifying axioms to Vasyl Stefanyk's characters are «spirit, science, thought, and freedom» (pursuant to Ivan Franko) and the algorithm of actions to implement the dream idea of unity in Ukraine. The designated issue of the «national invincibility of Vasyl Stefanyk» is going to have its logical continuation in a number of further articles by the author.

Keywords: an intelligent reader; national and indomitable; the archetype «Ukraine must be»; the philosophy of one's life; Vasyl Stefanyk's «The Old Man Hryts» («Did Hryts»).

REFERENCES

1. Bryska, O. (2016). Istoryko-literaturni studii. Mykoly Zerova [Historical and literary studies. Mykola Zerov]. *Studia. Ukrainica Posnaniensia*. Poznan. Zesz. III, 191–200. DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2016.4.24> (ukr).
2. Harasym, Ya. (2008). Etnoestetyka Vasylia Stefanyka [Ethnoesthetics of Vasyl Stefanyk]. *Mifolohiia i folklor*, 1, 63–67. DOI: [http://dx.doi.org/10.30970/myf.2008.1%20\(1\).852](http://dx.doi.org/10.30970/myf.2008.1%20(1).852) (ukr).
3. Hnidan, O. D. (1991). *Vasyl Stefanyk: zhyttia i tvorchist* [Vasyl Stefanyk: life and creativity]. K. (ukr).
4. Khamitov, N. V. (2017). *Samotnist u liudskomu butti. Dosvid metaantropologii* [Loneliness in human existence. Experience of metaanthropology]. K.: «KNT» (ukr).
5. Khorob, S. I. (2016). Poetyka konfliktu u prozi Vasylia Stefanyka: dramatyziatsiia novely chy epizatsiia dramy? [The poetics of conflict in Vasyl Stefanyk's prose: dramatization of a novel or epicization of a drama?]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo*, 2, 405–422 (ukr).
6. Kilichenko, L., Kononenko, V. & Pylypiuk, O. (1993). *Stefanykivski chytannia* [Stefanikov readings.]. Vyp. II. Ivano-Frankivsk (ukr).
7. Kostashchuk, V. A. (1968). *Volodar dum selianskykh* [Lord of peasant houses]. Uzhhorod: Karpaty (ukr).
8. Lypynskiy, V. K. (1926). *Lysty do brativ-khliborobiv: pro ideiu i orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu: pysani 1919–1926 r.* [Letters to the bread-making brothers: about the idea and organization of Ukrainian monarchism: written in 1919–1926]. Wien: Buchdruckerei Carl Herrmann (ukr).
9. Moskalenko, V. V. (2020). Samotnist ta usamitnennia yak vyavlennia riznykh rivniv ierarkhichnoi systemy potreb liudyny [Loneliness and seclusion as the identification of different levels of the hierarchical system of human needs]. *Usamitnennia ta samotnist v zhytti osobystosti*, 56–60. Kyiv: DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo, (ukr).
10. Shuliar, V. I. (2022). *Model literaturnoi kompetentnosti uchniv-chytachiv Novoi ukrainskoi shkoly* [The model of literary competence of students-readers of the New Ukrainian school]. Mykolaiv: OIPPO (ukr).
11. Shuliar, V. I. (2024). *Noomodel intelihentnoho chytacha* [Noomodel of the intelligent reader]. Mykolaiv: tsentr redaktsiino-vydavnychoi diialnosti MOIPPO (ukr).
12. Stefanyk, V. S. (1997). *Vybrani tvory* [Selected works]. K. (ukr).

13. *Usamitnennia ta samotnist v zhytti osobystosti* (2020). [Solitude and loneliness in the life of an individual]. Kyiv: DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo» (ukr).
14. Velykochyi, V. S., Monolatii, I. S. & Derkachova, O. S (2022). *(Ne)spodivanyi Stefanyk [(Un)expected Stefanyk]*. Brustury: Dyskurs (ukr).
15. Yunh, K.-G. (2014). *Arkhetyp i pozasvidome* [Archetype and the unconscious]. Kyiv (ukr).
16. Zerov, M. K. (1943). *Do dzherel. Istoryko-literaturni ta krytychni statti* [To the sources. Historical-literary and critical articles]. Ukrainske vydavnytstvo Krakiv. Lviv (ukr).
17. Zerov, M. K. (1960). *Nove ukrainske pysmenstvo. Das neue ukrainische schrifttum: ist. narys* [New Ukrainian literature. Das neue ukrainische schrifttum: ist. essay]. Miunkhen: In-t lit., vyp. 1 (ukr).

Додаток

Твердження 1: «Самотність можна здолати через любов. Також несамотньою людина є тоді, коли ідентифікує себе з іншими людьми, вбачає між собою та іншими певну схожість» (за Еріхом Фроммом).

Твердження 2: «У самотності людини – шлях саморозвитку, усвідомлення людиною власної ідентичності, можливість займатися собою, а не іншими, та й час від часу людині необхідно відійти від світу, щоб почути себе» (за Хосе Ортегою-і-Гассетом).

Твердження 3: «Самотність визначається нашим внутрішнім рівнем комфорту. Саме це відрізняє самотність від усамітнення. Коли нам самотньо, ми нещасні й прагнемо позбутися цього емоційного болю. На противагу до цього, усамітнення – це стан мирного перебування сам на сам із собою чи в добровільній ізоляції. Це чудова нагода для самоаналізу і можливість поспілкуватись із собою без того, щоб нас відволікали чи турбували. Усамітнення підсилює розвиток нашої особистості, креативність та емоційний комфорт, дозволяючи нам розмірковувати, відновлюватись і поповнювати запас життєвої енергії. Упродовж тисячоліть монахи й аскети в різних духовних традиціях прагнули усамітнення як можливості для самозаглиблення і поновлення зв'язку з божественним. На відміну від самотності, усамітнення не обтяжене соромом. Це радше сакральний стан» (за Вівеком Мурті, «Самотність. Сила людських стосунків», джерело: <https://laboratoria.pro/products/samotnist-syla-lyudskyyh-stosunkiv-v-opolnenomu-dyzajni>).

Твердження 4: «Самота є стан трагічної викинутості з людського буття. Це перебування віч-на-віч із Долею під тиском зовнішніх обставин – смерть близьких, стихійне лихо тощо. Та на відміну від самотності, самота є зовнішньо-екзистенційний стан, вона не обирається вільно, вона ще не є дійсним фактом самотності, а тому не доступна для саморефлексії.

Самота виступає ситуацією, з якої хочеться піти, втекти. Її хочеться зректись. Значною мірою ми переживаємо її як зовнішню нам. Тому ми перебуваємо **на** самоті.

У самоті неможливо перебувати. У ній можна лише **бути**. І бути можна лише **в** самоті, а не **на** ній. На відміну від самоті, самотність є буттєва межа людини. Вона є стан, ситуація, яку наша мова вловлює через категорію буття, а не перебування. Людина, що перебуває **в самотності**, несе в собі усталеність та глибинну усвідомленість, якої ще немає в людини **на самоті**. Тому самотність є усвідомлена та внутрішньо-ек-

зистенціально поглиблена самота.

Самотність виражає *буття-людини-самої-по-собі*, яке наповнене стражданням через відчуження від себе та роду, втрату та пошук *само-тотожності*, а тому є надзвичайно екзистенціально напруженим станом і ситуацією» (Хамітов Н. В., 2017, с. 17–18).

Твердження 5: *Самотність виникає як результат нестачі базової потреби у спілкуванні. Усамітнення – це результат задоволення потреби у відособленні, яка виникає в ситуації надмірної комунікації. Самотність і усамітнення не тільки виникають в різних ситуаціях, але й по-різному впливають на людину: самотність – це завжди негативний психологічний стан людини, який виникає в результаті незадоволення базових, тобто біологічних потреб людини; в той час як усамітнення – це позитивний психологічний стан, який виникає як задоволення потреби в уособленні в ситуації психологічного навантаження і виявляється як психологічна розрядка. Отже, усамітнення, як і самотність, є виявленням потреб людини, але різних за місцем в ієрархії піраміди А. Маслоу (Москаленко В. В., 2020, с. 56; Усамітнення, 2020, с. 56–60).*

«... якщо самотність – це результат відчуття людиною втрати ідентичності з соціально-психологічним простором, у якому здійснюється її життєдіяльність, то усамітнення, навпаки – результат відчуття необхідності зосередитися на реалізації своєї персональної ідентичності через відособлення від ситуації надмірних комунікативних зв'язків. Усамітнення на відміну від самотності пов'язано не з базовими, біологічними потребами особистості, з соціально створеними. Тому усамітнення як потреба відособлення не є такою, що завжди виникає в людини за будь-яких обставин» (Москаленко В. В., 2020, с. 59; Усамітнення, 2020, с. 56–60).

Твердження 6: *«Важливу (якщо не найголовнішу) роль у художній системі Василя Стефаника відіграють національний і загальнолюдський принципи осмислення героїв і подій. Персонажі його новел були піднесені ним на рівень надтипів, співвідносних хіба що зі схожими фольклорними та міфологічними образами світового письменства, навіть античної трагедії. ... Новелістику глибоко турбували проблеми розтерзаності людської долі, розчахненої людської свідомості. Причому він керувався переконаннями, що трагізм простої людини, мешкання покутського села нічим не поступається трагізму Софоклової Антигони чи Філоктета або Шекспірівського Короля Ліра» (Хороб С. І., 2016, с. 412).*

Методичний коментар: *автор запропонував розлогі цитати-твердження, по-перше, як методологічну основу до осмислення понять «самотність – усамітнення – самота», по-друге, вибудувати логіко-семіотичну модель виявлення «самотності» літературних персонажів для старшокласників під час їхньої читацької діяльності; по-третє, викладки філософів, філологів, психологів щодо розуміння «самотності» допоможуть зацікавленому читачеві (сподіваємося, що вчителі впоратяться з цим) «складного» і вчителям літератури для того, щоб розуміти й обирати відповідну стратегію та методику донесення до свідомості старшокласників глибинних імперативів новел Василя Стефаника, формувати учнів-читачів як істинних патріотів своєї держави на «національних і загальнолюдських принципах в осмисленні героїв і подій» (за Степаном Хоробом).*